

Arap Şiirindeki Bazı Rivayet Farklılıklarının Nahiv Kurallarına Etkisi

The Effect of Some Narrative Differences in Arabic Poetry on the Rules of Nahw

Yunus İNANÇ

Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belagatı
Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Karamanoğlu Mehmetbey University Faculty of Islamic Sciences Department of Arabic
Language and Rhetoric
Karaman/Türkiye
yunus.inanc@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3659-1634

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 26.09.2023
Kabul Tarihi / Accepted : 16.12.2023
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December
Cilt / Volume: 10 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 215-236

Atıf / Cite as

İnanç, Yunus. Arap Şiirindeki Bazı Rivayet Farklılıklarının Nahiv Kurallarına Etkisi. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 215-236.

Doi: 10.33460/beuifd.1366372

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.
*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: Nahiv kaideleri, dilleri bozulmamış Arapların sözlerinden çeşitli yöntem ve veriler kullanılarak çıkarılmış kurallar bütünüdür. Dilcilerin kural çıkarmada kullandıkları yöntemlerin başında icmâ, kıyâs ve istishâb gelmektedir. Arap dilcileri derledikleri malzemeleri bu yöntemlerle işleyerek nahiv kurallarını koymuşlardır. Derlenen malzemelerin temelini ise nakle dayalı veriler oluşturmuştur. Nakil veya bir diğer ifadeyle rivayet yoluyla elde edilen dil malzemelerini kendi dil selikalarını da işe katarak yorumlamışlar ve kurallarını vaz etmişlerdir. Bu çerçevedeki nakil verilerinin başında sahih kıraat vecihleriyle birlikte Kur'ân, dildeki delilliği tartışmalı olsa da hadîs-i şerîfler, şiir ve nesri içine alan Arap sözleri yer almıştır. Bu çalışmada rivayete dayalı dil kaynaklarından olan şiirin nahiv kuralları üzerindeki etkisini gösteren ve kısmen detay sayılabilecek bir yönüne temas edilecektir. Zira bazı nahiv eserlerinde bazı şiirlerle ilgili farklı rivayetlere yer verilmiştir. Delil

olarak zikredilen şiiirlerdeki bazı kelimelerin başka bir rivayette farklı şekilde yer aldığından söz edilmiştir. Bu tür rivayet farklılıklarından kimisinin ilgili nahiv kuralına etkisi olmazken kimi rivayet farklılıkları nahiv kuralının yönünü değiştirmiştir. Nahiv bilginlerinin geneli tarafından zikredilen delile göre mümkün görülmeden bir kullanımın şahit olarak getirilen deliller içindeki şiiirin farklı bir rivayetine göre mümkün görülebildiği tespit edilmiştir. Bir delile göre tek ihtimal söz konusu iken ilgili delilin farklı bir rivayetine göre ikinci bir ihtimale daha kapı aralandığı, bir diğer ifadeyle farklı rivayetlerle nakledilen şiiirlerin bazı nahiv kurallarında dikkate alınabilecek düzeyde etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada ortaya konan söz konusu rivayet farklılıklarının nahiv kurallarına etkisi ele alınacaktır. Giriş bölümünde nahivcilerin kullandıkları yöntem ve delillerden bahsedilecek, daha sonra farklı şiiir rivayetlerinin bazı nahiv kuralları üzerindeki etkisi çeşitli başlıklar altında örnekler üzerinden ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Dil Bilgisi, Nahiv, Şiiir, Rivayet Farklılığı.

Abstract: The rules of Nahw are a set of rules extracted from the words of the Arabs whose language has not been corrupted by using various methods and data. Ijmā, qi-yas and istishāb are the most important methods used by linguists to derive rules. The linguists processed the materials they compiled with these methods and established the rules of grammar. The basis of the compiled materials was the data based on narration. They interpreted the linguistic materials obtained through transmission or, in other words, narration, by adding their own language skills to the work and formulated their rules. At the beginning of the narrated data in this framework, the Qur'an with its sahih qiraat wajih, hadith-i-sherifs, Arabic words including poetry and prose, although their evidence in language is controversial. In this study, an aspect of poetry, which is one of the narrated language sources, that shows the effect of poetry on the rules of grammar and can be considered partially detailed will be touched upon. Because in some grammatical works, there are different narrations about some poems. It is mentioned that some words in the poems mentioned as evidence are mentioned differently in another narration. While some of these narration differences have no effect on the related rule of grammar, some narration differences have changed the direction of the rule of grammar. It has been determined that a usage that is not considered possible according to the evidence mentioned by the generality of grammarians can be considered possible according to a different narration of the poem in the evidence brought as a witness. It has been determined that while there is only one possibility according to one evidence, a second possibility is opened to a second possibility according to a different narration of the relevant evidence, in other words, it has been determined that poems transmitted with different narrations have an effect that can be taken into account in some rules of grammar. In this study, the effect of these narration differences on the rules of grammar will be discussed. In the introduction, the methods and evidences used by the grammarians will be mentioned, and then the effect of different poetry narrations on some rules of grammar will be discussed under various headings through examples.

Keywords: Arabic, Grammar, Nahw, Poetry, Narrative Difference.

Extended Summary

The rules of grammar are a set of rules derived from the words of the Arabs whose language has not been corrupted by using various methods and data. Scholars of grammar have used some methods in the process of formulating rules of grammar and justifying and justifying the rules they have reached. Ijmā, qiyas and istishāb are the main methods used by linguists to derive rules. The linguists have established the rules of grammar by processing the materials they have compiled with these methods. The basis of the compiled materials was the data based on transmission. It is an unanimous opinion that the data based on narration is the most basic source in reaching the rules of grammar and justifying the rules reached. The controversial issue is what are the language materials that fall within the scope of transmission. At the beginning of the transmission data in this framework, the Qur'ān with its sahih qiraat wajih, hadiths, poetry and prose, and Arabic words, even though their evidentiality in language is controversial, are included. There is no doubt about the Qur'ān's being a source of evidence in language. The issue of the evidence of hadiths on language is controversial. Although there is no doubt about the Prophet's eloquence, there is no consensus on whether the hadiths narrated from him can be used for istishhād. However, the widespread opinion on this issue is that the hadiths narrated verbatim are few, the majority of them are narrated in meaning, and therefore they should not be used for istishhād. As for the third type of narrated evidence, it is the legacy of speech transmitted from the Arabs in the form of poetry and prose. The linguists who set some criteria for the acceptance or rejection of other types of transmitted evidence have also set some criteria for the oral heritage transmitted from the Arabs. Instead of unconditionally accepting all the linguistic materials transmitted from the Arabs, they limited the collected linguistic data in terms of time and space. To put it briefly, they made a distinction between the city and the desert in terms of spatial limitation and preferred what was collected from the Arab tribes living in the deserts to what was collected from those living in the cities. In the time limitation, they used the linguistic data in the time interval characterised as the century of istishhād as evidence. The time period in question covers the period from the period of ignorance to the end of the second Hijri century. It has been observed that the linguistic materials in the form of prose and poetry transmitted from the Arabs were narrated in different ways and this situation was also reflected in the works of grammar. In particular, it is stated by both the authors and the commentators that poems are narrated in different ways and that there are different narrations of one or more words in a couplet. Sometimes two or more narrations of a couplet were encountered. The narration differences in the poems were sometimes manifested in the form of a word difference, and sometimes in the form of a difference in the letter and the movement in the word. While these narration differences sometimes affected the result in a grammatical rule, sometimes the different narration vecha did not have any effect on the grammatical rule. In this study, an aspect that shows the effect of poetry, which is one of the narrated language sources, on the rules of grammar, which can be considered as a partial detail, will be touched upon. Because in some works of grammar, there are different narrations about some poems. It has been mentioned that some words in the poems mentioned as evidence appear differently in another narration. It has been determined that a usage that is not considered pos-

sible according to the evidence cited by the generality of the nahwists can be considered possible according to a different narration of the poem in the evidence brought as a witness. It has been determined that while there is only one possibility according to one evidence, a second possibility is opened to a second possibility according to a different narration of the relevant evidence, in other words, it has been determined that poems transmitted with different narrations have an effect that can be taken into account in some rules of grammar. It is possible to say that the rules laid down by the early grammarians based on the usage of the Arabs were developed by later grammarians, and in a sense, they were updated in the light of new information and evidence. A different poem attributed to a poet, a different recitation of the Qur'ân al-kerîm, a word heard from a reliable source have been among these new information and evidence. Again, it was seen that different narrations about poems were counted in the same framework and brought a different direction to the known rule of grammar. In the fourteen issues identified, it was seen that the narration differences in poetry brought a different perspective to the subject. In this study, the effect of these narration differences on the rules of grammar is discussed. In the introduction section, the methods and evidences used by the grammarians are mentioned, and then the effects of different poetry narrations on some rules of grammar are discussed under various headings through examples.

Giriş

Nahiv bilginleri nahiv kurallarını vaz etme, ulaştıkları kuralları delillendirme ve gerekçelendirme süreçlerinde bazı yöntemlere başvurmuşlardır. Nakle dayalı verileri icmâ, kıyâs, istishâb gibi yöntemlerle işleyerek dil kurallarına ulaşmışlardır. Nakil temelli verilerin nahiv kurallarına ulaşmada ve ulaşılan bu kuralları delillendirmede en temel kaynak olduğu, üzerinde ittifak edilen bir konudur. Tartışılan konu ise naklin kapsamına giren dil malzemelerinin ne olduğudur. İbnü'l-Enbârî'ye (ö. 577/1181) göre nakil mütevâtir ve âhâd olmak üzere iki kısımdır. Kur'ân, mütevâtir hadisler ve Araplardan mütevâtiren nakledilen sözler birinci kısma dahildir. Tevâtüren nakledilen dil malzemeleri nahiv için kesin bilgi ifade etmektedir. Ancak dil kuralları için kaynak özelliği taşıyan kimselerden tevâtür şartı taşınarak nakledilen rivayetler ise âhâd haber niteliğinde olup delil olarak değerlendirilmişse de zan ifade etmiştir.¹ Bu nedenle ikinci gruba giren nakil verileri daha güçlü delillerle çatıştığına sonucu ilk gruptaki veriler belirlemiştir.

Genel kabule göre Kur'ân, hadîs, şiiri ve nesriyle Arapların sözleri, nakil esaslı veriler kapsamındadır. Kur'ân'ın dilde ihticac için kaynaklığı konusunda herhangi bir şüphe yoktur. Mütevâtiri, âhâdi ve şazi ile Kur'ân kıraatlerinin tamamı bu

¹ Ebû'l-Berekât Abdurrahman İbnü'l-Enbârî, *el-lğrâb fi cedeli'l-i'râb ve Lumau'l-edille fi usûli'n-nahv*, nşr. Saïd el-Afgânî (Dimâşk: Matbaatu'l-Câmiati's-Sûriye, 1957), 83.

çerçevede olup Arap dili için kaynak niteliğindedir.² Hadîs-i şerîflerin dil konusundaki delillîği konusu ise tartışmalıdır. Hz. Peygamber'in fesahati konusunda şüphe olmasa da ondan rivayet edilen hadîs-i şerîflerin istişhâd için kullanılıp kullanılmayacağı konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Hadîs-i şerîflerle istişhâd edilebileceği görüşünde olanlar da bunun için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Kimileri hadîs-i şerîflerin Hz. Peygamberden lafzen rivayet edildiği zannının ağır basması durumunda ihticâc için kullanılabilmesi, manen rivayet edildiği zannının ağır basması durumunda ise ihticâc için kullanılmayacağı görüşündedir.³ Fakat bu konudaki yaygın kanaat hadîs-i şerîflerin birebir lafzen rivayet edilenlerinin az olduğu, çoğunluğunun manen rivayet edildiği, bu nedenle istişhâd için kullanılmaması gerektiği yönündedir.⁴

Nakli delillerin üçüncüsü ise Araplardan şiir ve nesir türünden nakledilen söz mirasıdır. Nakli delillerin diğer türlerinin kabul veya reddinde bazı ölçütler belirleyen dilciler Araplardan nakledilen söz mirası için de bazı ölçütler koymuşlardır. Araplardan nakledilen dil malzemelerinin tamamını koşulsuz olarak kabul etmek yerine derlenen dil verilerini zaman ve mekân bakımından bir sınırlandırmaya tabi tutmuşlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, mekân sınırlamasında şehir-çöl ayrımına yer vermişler ve çöllerde yaşayan Arap kabilelerinden derlenenleri şehirlerde yaşayanlarınkine tercih etmişlerdir. Zaman sınırlamasında ise istişhâd asrı olarak nitelenen zaman aralığında yer alan dilsel verileri delil olarak kullanmışlardır. Söz konusu zaman aralığı ise cahiliye dönemi ile hicrî ikinci asrın sonlarına kadarki dönemi esas almıştır.⁵

Çalışmanın odak noktasında şiirlerdeki rivayet farklılıklarının nahiv kurallarına etkisi yer aldığından şairlerle ilgili genel çerçeveyi çizmek bakımından şu bilgilerle yer vermenin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Arap şairleri dört tabakaya ayrılmıştır. İmru'ül-Kays (ö. 540 dolayları), Nâbiga ez-Zübyânî (ö. 604 [?]), Zühayr b. Ebî Sülmâ (ö. 609 [?]) ve A'şâ (ö. 7/629 [?]) gibi Cahiliye devrinde yaşamış ve İslâmî devre yetişememiş şairler Cahiliye devri şairleri sayılmıştır. Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa (ö. 40/660?) ve Hassân b. Sâbit (ö. 60/680[?]) gibi Cahiliye devrinde yaşamış, ancak İslâmî devre de yetişmiş şairler ise Muhadrâm şairlerden sayılmıştır. Cerîr b. Atiyye (ö. 110/728 [?]) ve Ferezdak (ö. 114/732) gibi İslâmî devrin başında yaşamış, ancak Cahiliye devrini görmemiş şairler İslâmî devir şairleri olarak nitelendirilmiştir. Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84) ve Ebû Nüvâs (ö. 198/813 [?]) gibi daha önce zikredilen şairlerden sonra gelenler ise Müvelled şairler olarak değerlendirilmiştir.

2 Saîd Afgânî, *el-Mûciz fi kavâidi'l-lugati'l-Arabiyye* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 2003), 5, 6; Afâf Hasânî, *Fi edilleti'n-nahv* (Kahire: Mektebetu'l-akademiyye, 1996), 16; Mahmud Ahmed Nahle, *Usûlü'n-nahvi'l-Arabî* (Beirut: Dâru'l-ülümü'l-arabiyye, 1987), 33; Fuâd Hannâ Terzî, *Fi usûli'l-luga ve'n-nahv* (Beirut: Dâru'l-kütüb, 1969), 79.

3 Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr Süyûtî, *el-lktirâh fi 'usûli'n-nahv*, nşr. Mahmud Feccâl (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989), 89; Nahle, *Usûlü'n-nahvi'l-Arabî*, 48.

4 Abdülkadir b. Ömer Bağdâdî, *Hizânetu'l-edebe ve lubbu lubabi lisani'l-arab*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1997), 1/9; Süyûtî, *el-lktirâh*, 89 vd.

5 Ebû'l-Berekât Abdurrahman İbnü'l-Enbârî, *Nuzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-udebâ*, nşr. Saîd el-Afgânî (Dimaşk: Matbaatu'l-Câmiati's-Süriye, 1957), 59; Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm* (Kahire: Mektebetu'l-üsrâ, 2003), 2/252.

tir.⁶ Daha sonra bu dört tabakaya muhdes ve muteahhir şairler olmak üzere iki tabaka daha eklenmiştir.⁷

Bu tabakaların ilk ikisinden sayılan şairlerin şiirlerinin delil olarak kullanılabilceği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Üçüncü tabakadaki şairlerin şiirlerinin istiṣhad için kullanılıp kullanılmayacağı tartışılrsa da kullanılmasının doğru olacağı bildirilmiştir. Fakat dördüncü tabakadaki şairlerin şiirleriyle istiṣhâd edilmesi genel kabule göre uygun görülmemiştir. Buna rağmen bu tabakada yer alan şairlerden de kendisine güvenilen kimselerin şiirleriyle istiṣhâd edilebileceği ifade edilmiştir.⁸

Sözlü naklin sonucu olarak Araplardan nakledilen nesir ve şiir türündeki dil materyallerinin farklı şekillerde rivayet edildiği ve bu durumun nahiv eserlerine de sirayet ettiği görülmüştür. Özellikle şiirlerin farklı şekillerde rivayet edildiği, bir beyitte yer alan bir veya birden fazla kelimenin farklı rivayetlerinin yer aldığı nahiv eserlerinde gerek müellifleri ve gerekse muhakkikleri tarafından belirtilmiştir.⁹ Bir beytin kimi zaman iki veya daha fazla rivayetine rastlanmıştır. Şiirlerdeki rivayet farklılıkları bazen bir kelime farklılığı şeklinde bazen de kelimedeki harf ve hareke farklılığı şeklinde tezahür etmiştir. Söz konusu rivayet farklılıkları bazen bir nahiv kaidesinde sonucu etkilerken bazen de herhangi bir etkisi olmamıştır.

Söz gelimi bazı nahivciler aşağıdaki şiiri ism-i işâret olan هذا'nın ism-i mevsûl olarak kullanılabilceğinin delili olarak zikretmişlerdir.¹⁰

عدس ما لعباد عليك إمارة نجوتٌ وهذا تحملين طليق¹¹

Sus! Abbâd'ın artık senin üstünde bir hükmü yok. Ben kurtuldum ve artık senin şu taşıdığıın kişi hürdür.

Fakat şiirdeki "نجوتٌ" kelimesinin "أمنتٌ" şeklinde de rivayet edildiğinden söz edilmiştir. Rivayet farklılığı şiirin istiṣhad sebebi olan kelimedeki olmadiğinden bu tür rivayet farklılıklarının istiṣhad için kullanılan konunun merkezinde yer alan nahiv kaidesinin yönünü değiştiren bir tesiri olmamıştır.

Rivayet farklılığının sebepleri ile ilgili olarak şöyle denmiştir; şair şiirini bir defa bir şekilde okurken başka zaman başka bir şekilde okumuş olabilir. Araplar da birbirlerinin şiirlerini okuyup naklederlerken sahip oldukları dilsel tecrübe ve

6 Muhammed b. Sellâm Cumahî, *Tabakâtu fuhûlîş-şuarâ* (Kahire: Matbaatu'l-medeni, tsz), 40 vd.; Bağdâdî, *Hizânetu'l-edebe*, 1/5, 6.

7 Nahle, *Usûlü'n-nahvi'l-Arabî*, 67.

8 Bağdâdî, *Hizânetu'l-edebe*, 1/5, 6.

9 Eseri tahkik edenin dipnotta verdiği bilgiler için şuraya bakılabilir: Bahâeddin İbn Akil, *Şerhu İbn 'Akil 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, thk. "Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd" (Kahire: Dâru't-Türâs, 1980), 2/60.

10 Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-nahv*, nşr. Fahrreddin Kabâve, 1995, 180; Ebû Saïd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbânî Sirâfî, *Şerhu Kitâbî Sıbeveyh*, nşr. Ahmed Hasan Mehdeli-Ali Seyyid Ali (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 3/111.

11 Şiir Yezîd b. Rebia b. Muferrîğ'a nispet edilmektedir.

birikime göre okumuşlardır. Böylece rivayet farklılıkları ortaya çıkmış olmalıdır. Ayrıca bir şair şiiri üzerinde değişiklik yaparak daha önce söylediği şekilden farklı bir okuyuşa yer vermiş olabilir. Çünkü şair şiirinde dilediği şekilde tasarrufta bulunabilir. Öte yandan rivayet farklılığına konu olan okuyuşa ravilerin bireysel tasarrufları da yol açmış olabilir.¹²

Duyuma bağlı olarak elde edilen delillerden birinin bir hükme diğerinin başka bir hükme götürmesi nakillerin çatışması olarak değerlendirilmiştir.¹³ İbn Cinnî (ö. 392/1002) bir rivayete karşılık başka bir rivayetin yer alması durumunda kıyâsa göre sonuca gidilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu konuyu temyizden çekimlenebilen âmilinden önceye geçip geçemeyeceği meselesinde zikredilen bir şiirin farklı iki rivayeti çerçevesinde ele almıştır. Nahivcilerden bir gruba göre temyiz âmilinden önce gelemezken bir gruba göre âmilinin önüne geçebilir. Söz gelimi “طاب زيدٌ نفساً” cümlesinde temyiz olan “نفساً” kelimesi olması gerektiği yerde gelmiştir. Fakat “نفساً طاب زيدٌ” şeklinde gelmesi de mümkündür. Bu görüşte olanlar şu şiire istişhadta bulunmuşlardır:

أتهجر ليلى بالفراق حبيبها وما كان نفساً بالفراق تطيب¹⁴

Leyla ayrılıp sevgilisini mi terk ediyor? Ayrılık hiç kimsenin hoşuna gitmez ki!

Şiirdeki “نفساً” kelimesi âmili olan “تطيب” fiilinden önce geçmiştir. Bu delile göre söz konusu takdim doğrudur. Fakat şiirin bir rivayetine daha yer verilmiştir:

أتهجر ليلى بالفراق حبيبها وما كان نفسي بالفراق تطيب¹⁵

Leyla ayrılıp sevgilisini mi terk ediyor? Ayrılık benim hoşuna gitmez ki!

Şiirin bu rivayetine göre ise “نفسى” kelimesi tartışıldığı şekliyle öne geçmiş bir temyiz değildir. İbn Cinnî'ye göre buradaki rivayet farklılığı çelişkili bir duruma yol açmıştır. Sonucu belirleyecek olan da kıyâstır.¹⁶

Buradaki şiir rivayetiyle ilgili yapılan değerlendirmede şiirin daha fazla kişi tarafından rivayet edilmesi ve merfû rivayetinin ravilerinin mansûb rivayet edenlerden daha sağlam ve güvenilir olmaları gerekçe gösterilerek merfû rivayetin tercihe daha layık olduğu belirtilmiştir. Burada nahiv usulü kapsamında şöyle bir kural işletilmiştir: Nakillerden birinin kıyâsa uygun, diğerinin kıyâsa muhalif olması sebebiyle kıyâsa uygun olan nakil kıyâsa muhalif olana nispetle kabule daha şayandır.¹⁷

12 Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddin İbn Hişâm, *Tahlîsu's-şevâhid ve telhîsu'l-fevâid*, nşr. Abbâs Mustafa es-Sâlihî (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1986), 485.

13 Nakillerin çatışmasıyla ilgili bilgi için ayrıca bk. Mehmet Zahid Çokyürür, “Nahiv Yöntemlerinde Birincil Delillerin Tearuzu Olgusu ve Tercih Yöntemine Bir Bakış”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021), 1086, 1087.

14 Muhabbel es-Sa'dî'ye nispet edilmektedir. Ebû'l-Berekât Abdurrahman İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf fi mesâilî'l-hılâf beyne'l-Basriyyin ve'l-Küfiyyin* (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2003), 2/682.

15 Bu rivayete göre ise “*Leyla ayrılıp sevgilisini mi terk ediyor? Ayrılık benim hoşuna gitmez ki!*” şeklindedir.

16 Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, nşr. Muhammed Ali Neccâr (Kahire: Mektebetu'l-İlmiyye, 1952), 2/386. Ayrıca bk. Çokyürür, “Nahiv Yöntemlerinde Birincil Delillerin Tearuzu Olgusu ve Tercih Yöntemine Bir Bakış”, 1089.

17 *Usûlü'n-nahv* (Câmiatu'l-medineti'l-âlemiyye, 2010), 234.

İbnü'l-Enbârî'ye göre iki naklin çelişmesi hâlinde iki durum esas alınarak tercih başvurulur. Bunlardan birisi isnâd diğeri metindir. İsnadın tercih sebebi olarak kullanılmasını ise şöyle açıklamıştır: İki nakilden hangisinin râvîleri daha çok, daha meşhur ve daha güvenilir ise o nakil tercih edilir. Metnin tercih sebebi olmasını da şöyle açıklamıştır: İki nakilden birinin kıyâsa diğerdinden daha muvafık olması hâlinde kıyâsa uygun olan tercih edilir.¹⁸

Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere şiiirlerin farklı rivayetlerine yer verilen nahiv meselelerinde asıl belirleyici ve sonuca götürücü unsurun bütünüyle şiiir olmadığını, aksine farklı delillerin yanında şiiirdeki rivayet farklılıklarının da destekleyici mahiyette yer aldığını ifade etmek gerekiyor. Nasıl ki kıraat farklılıkları farklı dil kurallarına kapı aralamış ve yaygın olarak bilinen kuralın dışında bir ihtimalin daha mümkün olduğunu göstermişse şiiirdeki rivayet farklılıkları da bu çerçevede bir işlev görmüştür. Bu tür yerlerde söz konusu rivayet farklılığının olduğu şiiirler kimi zaman birincil kimi zaman ikincil delil olarak dikkate alınmıştır.

1. Zaman Zarflarının Haber Olması

Yaygın görüşe göre zaman zarfları isimlerin haberi olamazlar. Bu yüzden söz gelimi “زيدُ اليوم” demek doğru değildir. Fakat mastar veya mastara tevil edilebilecek isimlerin haberi olarak gelebilirler. Zaman zarfının marife ve nekra olarak kullanımlarında çeşitli ihtimaller söz konusu olmuştur. Marife olması hâlinde merfû veya mansûb olarak gelmesi mümkün görülmüş, “صيامُك يومَ الخميس” denmesinin de “صيامُك يومَ الخميس” denmesinin de mümkün olduğu, ancak mansûb kullanımın asıl ve yaygın olduğu belirtilmiştir. Zaman zarfının nekra olması durumunda ise Kûfeli dilciler sadece merfuluğun mümkün olduğunu belirtmişlerdir. “مبعادُك يومَ” وحملة وفصالة) 19 ayeti ile (غدوها شهرٌ ورواحها شهرٌ) şeklinde ifadeye ek olarak (تَلَاثُونَ شهرًا) 20 ayetindeki kullanımları örnek vermişlerdir. Basralı dilciler ise merfû kullanımın yanında mansûbluk ve mecrurluğa da cevaz vermişlerdir. Öte yandan İbn Mâlik (ö. 672/1274) zaman zarfının marife ve nekra ayrımı yapmaksızın her iki durumunda da merfuluk ve mansûbluğun mümkün olduğunu, mansûbluğun ise daha iyi olduğunu belirtmiştir. Haber konumunda gelen zaman zarfının marifelik veya nekralık ile sınırlandırılmaksızın merfû veya mansûb gelebileceğine dair bu görüş şu şiiirde yer alan “عَدُ” kelimesinin merfû ve mansûb rivayetleri ile desteklenmiştir.²¹

زعم البوارحُ أن رحلتنا غدًا
وبذاك خبرنا الغرابُ الأسودُ²²

O uğursuz, yolculuğumuzun yarın olduğunu iddia etti. Kara karga da böyle haber verdi bize.

18 Süyûtî, *el-İktirâh*, 383-385.

19 Sebe 12

20 Ahkaf 15

21 Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr Süyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem 'il-cevâmi'*, nşr. Abdulhamit Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, ts.), 1/377.

22 Şiiir Nâbîga ez-Zübyânî'ye nispet edilmektedir.

Şiirde yer alan “رحلتنا” kelimesi “رَحْلَتْنَا”nın ismi, “غَد” kelimesi de haberidir ve nekra olarak gelmiştir. Bu durumda Kûfeli dilcilere göre haber konumunda nekra olarak gelen zaman zarfının merfû olarak gelmesi gerekirdi. Basralı dilciler ise başka delilleri dikkate alıp almadıkları tam olarak tespit edilememekle birlikte şiirde yer alan söz konusu kelimenin merfû ve mansûb rivayetine istinaden haber konumunda nekra olarak gelen zaman zarfının merfû da mansûb da gelebileceğini, ancak mansûbluğun daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.²³

2. Mebnîye Muzâf Olan Kelimenin Mebnîlik Kazanıp Kazanmayacağı

Nahivciler arasında tartışılan bir mesele de mebnî bir kelimeye muzâf olan kelimenin mebnîlik kazanıp kazanmayacağı meselesidir. Konu “غَيْر” kelimesinin لا konumunda ve لا anlamında gelmesi hâlinde mebnî olup olmayacağı çerçevesinde tartışılmıştır. Kûfeli dilciler gramer bakımından لا gibi ve onunla aynı anlamda kullanılan “غَيْر” kelimesinin fetha üzere mebnî olmasının mümkün olduğunu söylemişlerdir. Basralı dilciler ise aynı kelimenin sadece mebnî bir kelimeye muzâf olması hâlinde mebnî olabileceğini söylemişlerdir. Bu çerçevede her iki grup da delillerini zikretmişlerdir. Deliller arasında şiirler ve farklı kıraat vecihleri yer almıştır. Basralı dilcilerin görüşlerini temellendirmek üzere zikrettikleri delillerden biri de Nâbîga ez-Zübyânî'ye nispet edilen şiirdir. Şiirde her ne kadar “غَيْر” kelimesi geçmese de konu mebnî kelimeye muzâf olan “حِينَ” kelimesi üzerinden irdelenmiştir.

على حين عاتبت المشيب على الصَّبَا وقلت: أَلَمَّا تَصَحُّ والشيب وازع²⁴

Nefsin arzuları peşinde ihtiyarlamayı kınarken ihtiyarlık engel olduğu halde uyanıp kendine gelmez misin dedim.

Şiirdeki “حِينَ” kelimesi “حِينَ” ve “حِينَ” olarak iki farklı şekilde rivayet edilmiştir. Kesralı olması على harf-i cerrine, fethalı olması ise mebnîliğine bağlanmıştır. Buradaki zaman zarflarının mebnî bir kelimeye muzâf olması hâlinde aslına uyarak mu'rab olmasının da izafetten dolayı mebnî olmasının da mümkün olduğuna dair hükme şiirle ilgili iki farklı rivayete dayalı olarak varılmıştır denebilir.²⁵

Aşağıdaki şiirde yer alan “حِينَ” kelimesinin de fethalı ve kesralı olmak üzere iki rivayetine yer verilmiştir.

أَلَمْ تُعَلِّمِي يَا عَمْرُكَ اللَّهُ أَنِّي كَرِيمٌ عَلَى حِينَ الْكَرَامِ قَلْبُ²⁶

Allah sana uzun ömürler versin! Benim cömertlerin az olduğu zamanda cömert olduğumu bilmez misin?

23 Sîrâfî, *Şerhu Kitâbî Sibeveyh*, 2/302; Ebû Hayyân Endelûsî, *et-Tezyil ve't-tekmîl fi şerhi Kitâbî't-Teshîl*, nşr. Hasan Hindâvî (Dimaşk-Riyad: Dâru'l-Kalem, 2013), 4/65.

24 Şiir Nâbîga ez-Zübyânî'ye nispet edilmektedir.

25 Sîrâfî, *Şerhu Kitâbî Sibeveyh*, 1/52; Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. el-Abbas İbnü'l-Verrâk, *'illelu'n-naħv*, nşr. Mahmud Casim Muhammed ed-Dervîş (Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1999), 445; Ebû'l-Hasen Ali b. İsa Rummânî, *Şerhu Kitâbî Sibeveyh*, nşr. Yusuf b. Abdurrahman b. Nâsır el-Arifî (B.y.: y.y., ts.), 495.

26 Şiirin nispet edildiği şair tartışmalıdır. Hem Mevyâl b. Cehm el-Mezhicî'ye hem de Mübeşşir b. Hüzeyl el-Fezârî'ye nispet edilmiştir. Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Nâzîru'l-Ceyş, *Temhîdu'l-kavâid bi şerhi Teshîli'l-fevâid*, nşr. Ali Ahmed Fahir ve diğerleri (Kahire: Daru's-Selâm, 1428), 7/3232.

Zaman zarflarının mu'rablığı ve mebnîliği tartışmasında bu şiir de zikredilmiş ve şiirde geçen "حين" kelimesi ele alınmıştır. Buna göre cümleye muzâf olan zaman zarflarının mebnîliğinin de mu'rablığının da mümkün olduğu, başlangıç mebnî olan bir cümleye muzâf olması hâlinde ise mebnîliğinin tercih edildiği söylenmiştir.²⁷ Şiirdeki على'dan sonra gelen "حين" kelimesinin حَيِّ rivayeti esas alınıp diğer rivayet görmezden gelinir veya kabul edilmezse mebnîliğe, حِين rivayeti de esas alınır ise hem mebnîliğe hem de mu'rablığa ulaşılmış olacaktır. Kûfeli dilcilerin şiirde geçen "حين" kelimesinin iki farklı rivayetinden dolayı her iki veçhe de cevaz verdikleri, Basralı dilcilerin ise sadece mu'rablığı mümkün gördükleri zikredilmiştir.²⁸

3. ليْتِمَا'nın Ameli

Bilindiği üzere "إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، لَيْتَ، لَعَلَّ" harfleri isim cümlesinin önüne gelip mübtedâyı mansûb, haberi de merfû yaparlar. Bu harfler kendilerine ما harfi bitişmedikçe söz konusu gramer işlevini yerine getirmeye devam ederler. Fakat ما'nın bitişmesiyle لكنما، أنما، كأنما، لكنما şekline gelen bu edatlar amel edemezler ve artık fiil cümlesine de birleşebilir hâle gelirler. لَيْتَ ise bu konuda diğerlerinden ayrı tutulmuş ve kendisine ما bitişerek ليْتِمَا'ya dönen edatın gramer fonksiyonunu devam ettirip ettiremeyeceği tartışılmıştır. Bu konuda iki ihtimal de mümkün görülmüştür. İşlevsiz duruma düşmesi aynı grupta yer alan diğer harflere kıyas edilerek açıklanmıştır. Amelini devam ettirmesi ise istişhad için başvurulmuş bu beyitteki iki kelimenin farklı okunuşu ile ilgili rivayetle gerekçelendirilmiştir.²⁹

قالت: أَلَا لَيْتَمَا هَذَا الْحَمَامَ لَنَا إِلَى حَمَامَتِنَا أَوْ نِصْفَهُ فَقَدِ

Dedi ki: Keşke şu güvercinlerin hepsi ya da yarısı benim olsa da onunla yetinsem!

Beyitte yer alan "حمام" ve ona atfedilen "نصفه" kelimeleri hem merfû hem de mansûb okunuşla rivayet edilmiştir. Bu kelimelerin mansûb okunuşu kendisine ما bitişen ليْتِمَا'nın amel etmeye devam edebileceğine, merfû okunuşu ise artık amel edemeyeceğine örnek olarak ileri sürülmüştür. Aynı gruptaki diğer harflerle kıyaslandığında ليْتِمَا'nın amel edememesi gerekir iken güçlü bir gerekçeyle amel

27 Mustafa b. Muhammed Selim Galâyîni, *Câmiu'd-Dürûsi'l-arabiyye* (Beirut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1993), 3/70.

28 Ebû Muhammed Bahâüddin Abdullah İbn Akil, *el-Musâid alâ teshil'il-fevâid*, nşr. Muhammed Kâmil Berakât (Dimaşk-Cidde: Dâru'l-Fikr-Daru'l-Medeni, 1400), 2/356.

29 el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-nahv*, 189; Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1988), 2/137; Ebû Bekr Muhammed b. Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, nşr. Abdülhüseyn el-Fetlî (Beirut: Müessesetu'r-risâle, 1996), 1/233; Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Lüma' fi'l-'Arabiyye*, nşr. Faiz Fâris (Kuveyt: Daru'l-Kütübü's-Sekafiyye, ts.), 233; Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddin İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 144, 145; Ahmed b. Hüseyin İbn Habbâz, *Tevcihu'l-luma' şerhu Kitâbi'l-Luma'*, nşr. Fâyiz Zeki Muhammed Diyâb (Kahire: Daru's-Selâm, 1428), 586; Ebû'l-Bekâ Yaîş b. Ali İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşeri*, nşr. Emil Bedî' Yakub (Beirut: Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1422), 4/520-525; Ebû Hayyân Endelûsî, *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-Arab*, nşr. Receb Osman Muhammed-Ramazan Abduttevvâb (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1998), 3/1286.

30 Şiir Nâbiga ez-Zübeynî'ye nispet edilmektedir.

edebilmesine de imkân sağlanmıştı ki o gerekçe de sözü edilen şiirdeki kelime-lerin iki farklı okunuşudur.³¹

4. امرک'nın Nasp Edemeyeceği

İbnü'l-Enbârî کما'nın کما anlamında kullanılması ve sonrasındaki muzâri fiili nasp edemeyeceği tartışmasına yer vermiş, konuyu Kûfe ve Basra ekolleri arasındaki tartışmalar çerçevesinde ele almıştır. Kûfeli dilcilerin کما'nın کما anlamında gelerek muzâri fiili nasp ettiği görüşünde olduklarını ve bununla birlikte کما'dan sonraki muzâri fiilin merfûluğuna da karşı çıkmadıklarını, öte yandan Basra ekolü dilcilerinin ise bu görüşü kabul etmediklerini belirtmiştir. Kûfeli dilciler görüşlerine şahit olarak birkaç şiir nakletmişlerdir.³² Bunların ilki aşağıdaki şiirdir.

جاءت كبيرٌ كما أخفَّرها والقوم صيدٌ كأنهم رَمِدُوا³³

Bana ulu bir kimse kendisini korumam için geldi. İnsanlar gözleri kan çanağına dönmüş gibi başları havada iken.

Onlara göre şiirde geçen أخفَّرها fiili کما anlamındaki كما ile mansûb olmuştur. Basralı dilciler ise şiirdeki أخفَّرها fiilinin mansûb değil merfû olarak rivayet edildiğini iddia etmişlerdir. Ferrâ'nın (ö. 207/822) da merfûluğu tercih ettiğini belirterek doğru rivayetin merfû rivayet olduğunu söylemişlerdir. Kûfeli dilcilerin istişhad için naklettikleri şiirden biri de şudur:

اسمعُ حديثًا كما يوما تُحدِّثه عن ظهر غيبٍ إذا ما سائلٌ سألا³⁴

Söylenen sözü bir gün biri sorduğunda ezberden söylemek için iyi dinle.

Şiirde yer alan "تحدِّثه" fiili merfû ve mansûb olmak üzere iki farklı şekilde rivayet edilmiştir. Yaygın rivayet merfû rivayettir. Mansûb rivayet ise Mufaddal ed-Dabbî'ye (ö. 178/794 [?]) nispet edilmiştir.³⁵

5. اِنَّ ve اَنَّ Kullanılan Yerler

İsim cümlesine bitişen اِنَّ ve اَنَّ harflerinin zorunlu olarak اِنَّ (inne) ve yine zorunlu olarak اَنَّ (enne) şeklinde kullanılması gereken yerler vardır. Öte yandan hem اِنَّ ve hem de اَنَّ şeklinde kullanılabileceği yerler vardır. Bunlar nahiv eserlerinde ilgili konu altında ele alınmıştır. Hem اِنَّ ve hem de اَنَّ şeklinde kullanılmasının mümkün olduğu yerlerden biri kase (yemin) için kullanılan fiillerden sonra gelmesidir. Burada vurgulanan bir diğer husus kase için kullanılan fiillerden

31 İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, 4/525; Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, *el-Mekâsîdu'n-nahviyye fî şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiye el-Meşhûr bi Şerhi's-şevâhidi'l-kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Fâhir, Ahmed Muhammed Tefkik es-Sûdânî, Abdülaziz Muhammed Fâhir (Kahire: Dâru's-Selâm, 2010), 2/742.

32 Bağdâdî, *Hizânetu'l-edeb*, 10/241.

33 Şiir Sahr el-Gay el-Hüzelî'ye nispet edilmiştir.

34 Şiir Adiy b. Zeyd'e nispet edilmiştir.

35 İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 2/480-485.

sonra gelen لْأَنْ\in harfinin bitişmemesi gerektiğidir. Bu çerçevede şu şiire yer verilmiştir:

أَوْ تَحْلِيْفِي بَرِّكَ الْعَلِيِّ
أَيُّ أَبُو ذَيْلِكَ الصَّبِيِّ³⁶

Yemin eder misin yüce rabbine. Benim şu küçücük sabinin babası olduğuma?

Şiirdeki altı çizili kelimenin أَيُّ ve أَيُّ şeklinde iki farklı rivayetinden söz edilmiştir. أَيُّ şeklinde okunması kaseme cevap olarak gelmesinden dolayıdır. أَيُّ şeklindeki okunuş ise “على أَيُّ” takdiriyledir. Basralı dalcilerin böyle yerlerde أَيُّ şeklinde okunmasını zorunlu gördükleri, Basralı dalciler dışında bazı dalcilerin ise أُنْ okunuşunu da uygun gördükleri belirtilmiştir.³⁷ Dolayısıyla bir grup dilci sadece bir kullanıma cevaz verip diğerine ihtimal vermezken bir diğer grup her iki ihtimale de açık kapı bırakmıştır. Bunda şahit olarak görülen bir şiirin iki farklı rivayetinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

6. لْ\in İsmi

Olumsuzluk edatlarından olan ve cümledeki genel hükmü olumsuzlamak üzere kullanılan لْ\in (لا النافية للجنس) gramer bakımından tıpkı أَيُّ gibi amel ettiği belirtilmiştir. Fakat gramer işlevi bakımından أَيُّ kadar güçlü olmadığından kelimeler üzerinde etkide bulunmak için belli şartlar ileri sürülmüş, bu şartlara sahip olmaması hâlinde amel edemeyeceği söylenmiştir. لْ\in ismi ile ilgili üç ihtimale yer verilmiştir ki birinci ihtimal ismin muzâf olması, ikinci ihtimal ismin muzâfa benzer olması, üçüncü ihtimal ise muzaf veya muzâfa benzer olmayıp müfret olmasıdır.³⁸ Birinci ve ikinci ihtimallerde لْ\in ismi üzerinde olması gereken mansûbluk açıkça görünür. Fakat لْ\in ismi muzâf veya muzâfa benzer olma durumları dışındaki üçüncü ihtimale göre geldiğinde kelime yapısı itibariyle ne ile mansûb olursa onunla mebnî olur. Söz gelimi “لا رجل” ve “لا رجال” ifadelerindeki رجل ve رجال kelimeleri mansûb konumda i'râb edilirken fetha ile mansûb olur. Dolayısıyla bu kelimeler لْ\in ismi olup muzâf veya muzâfa benzer bir terkipler gelmemeleri hâlinde fetha üzere mebnîlikle i'râb edilirler. Bu durum müsennâ ve cemiler için de geçerlidir. Dolayısıyla müsennâ ve kurallı müzekker çoğullar (cem-i müzekker sâlim) ي ile mansûb oldukları için yine aynı şekilde ي ile mebnî kabul edilirler. Fakat kurallı müennes çoğullar (cem-i müennes sâlim) için nahivcilerin iki farklı şekilde aktarıldığını belirttikleri bir şiir sebebiyle ikinci bir durum daha zikredilmiştir. Zira kurallı müennes çoğullar mansûb bir konumda geldiğinde kesra ile mansûb kabul edilmektedir. لْ\in muzâf veya muzâfa benzer bir

36 Şair şiirinde seferden dönen ve karısının bir çocuk doğurduğunu gören bedevinin bunu kabul etmediğini ifade etmektedir. Şiir Rû'be b. Accâ'a (ö. 145/762) nispet edilmiştir.

37 Ebû Abdillâh Bedrüdîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik İbnü'n-Nâzım, *Şerhu İbn Nâzım alâ elfiyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 120; İbn Ümmü Kâsım Murâdi, *Tavdihü'l-mekâsîd ve'l-mesâlik bi şerhi elfiyeti İbn Mâlik*, nşr. Abdurrahman Ali Süleyman (Kahire: Dâru'l-Fikr el-Arabî, 2001), 1/528; Ebû Muhammed Bedrüdîn Hasen İbn Ümmü Kâsım, *el-Cene'd-dâni fi hurûfi'l-me'âni*, thk. Fahreddîn Kabbâve, Muhammed Nedîm Fâzil (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413), 413.

38 Burada müfretten kastedilen kelimenin sayı bakımından tek olması değil terkibe dâhil bir öge olmayıp başlı başına bir öge hâlinde kullanılmasıdır.

durumda gelmeyen diğer kelime türlerinden isimler için geçerli kural burada da işletilecek olsaydı kurallı müennes cemilerin de kesra ile mebnî olduğu söylenecekti. Fakat ifade edildiği üzere nakledilen bir şiirdeki farklı rivayet veçhi sebebiyle ikinci bir ihtimale daha yer verilmiştir. Buna göre kurallı müennes cemiler bu durumda fetha üzere mebnî de olabilirler. Bunun mümkün olmasını sağlayan delil şu şiirdir:

لا ساڤغات ولا جاواء باسله
تقي المنون لى استيفاء آجال³⁹

Eceli yaklaşan insanı ne koca koca zırhlar ne de cesur ordular ölümden koruyabilir.

Şiirde yer alan ساڤغات kelimesi fethalı ve kesralı olmak üzere iki şekilde rivayet edilmiştir. Buradan hareketle dilcilerin güçlü kabul ettikleri bir şahide istinaden kurallarında esnekliğe yer verdiklerini, istisnai durumlara kapı araladıklarını, başka ihtimallerin de olabileceğine işaret ettiklerini söyleyebiliriz.⁴⁰

Şu beyit de aynı konu ile ilgili olarak nakledilmiştir:

إن الشباب الذي مجد عواقبه
فيه كد ولا لذات للشيب⁴¹

Gençliktir hep sonuçları övülen. Tadı onda buluruz. İhtiyarlıkta ise hiç tat yoktur.

Şiirde yer alan لذات kelimesi kesralı ve fethalı olmak üzere iki şekilde rivayet edilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere ل'nın ismi muzâf veya muzâf benzeri bir terkiplerle gelmediği takdirde ne ile mansûb oluyorsa onunla mebnî olabileceği gibi fetha üzere mebnî de olabilir. Buna göre kurallı müennes çoğulların mansûbluğunun kesra üzere olmasına istinaden kesra üzere mebnîlik mümkündür. Ancak ل'nın ismi ile ilgili genel kurala dayanarak kurallı müennes çoğulların nasp konumunda fetha yerine kesra alması gerektiği kuralına rağmen fetha üzere mebnî olması da mümkün görülmüştür.⁴²

7. ائى Kelimesinin Mebnî ve Mu'rablığı

Nahivciler arasında tartışılan bir mesele de ismi mevsul olan "ائى" kelimesinin sürekli mu'rab mı olduğu yoksa bazen mebnî de olup olamayacağı meselesidir. Kûfeli dilcilere göre "ائى" kelimesi الذى anlamında kullanılması ve sıra cümlesinden âid zamirinin hazfedilmesi hâlinde mu'rabdır. Basralı dilcilere göre ise mebnîdir. Aidin zikredilmesi hâlinde mu'rab olacağı konusunda Basra ve Kûfe dilcileri mütefiklerdir. Mebnî olamayacağını belirtenler bu tür mebnî kelimelerin izafet terkibine dâhil olmaları durumunda mu'rab olduklarını söylemişler ve buna da "قبل" ve "بعد" kelimelerini örnek vermişlerdir. İzafetin ismin mu'rablığına yol açtığını

39 Şiirin söyleyeni hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

40 İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, 155, 156.

41 Şiir Selâme b. Cendel'e (öl. 600) nispet edilmiştir.

42 Cemâlüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah İbn Mâlik, *Şerhu't-teshil li İbn Mâlik*, nşr. Abdurrahman Seyyid- (Kahire: Dâru Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1990), 2/53; Muhammed İd, *en-Nahvu'l-musaffâ* (Kahire: Mektebetu's-şebâb, 1971), 310.

belirtmişlerdir.⁴³ Bu meselenin tartışılması esnasında zikredilen şahitlerden birisi şu beyittir:

إذا ما لقيت بني مالك فسلم على أيهم أفضل⁴⁴

Mâlik oğulları ile karşılaştığında onların en üstününe selam ver.

Şiirdeki tartışmalı kelime “أيهم” kelimesidir. Kelimenin أيهم ve أيهم şeklinde iki rivayetinden söz edilmiştir.⁴⁵ İlk rivayete göre “أي” kelimesi mebnî, ikinci rivayete göre ise mu’rabdır. Söz konusu iki farklı rivayet, tartışmadaki taraflar için delil olmuş ve görüşünü temellendirmek isteyen muhalifler kendilerine aynı şiirin farklı rivayetinden delil bulmuşlardır.

8. Münâdâya Atfedilen Kelimenin İ’râbı

Arapçada çağırma (nidâ) edatlarından sonra gelen ve seslenen, çağırılan kişi veya şey münâdâ olarak adlandırılmıştır. Münâdânın da kendine has i’râbı vardır. Burada çalışmamızın ana temasından uzaklaşmamak için münâdânın i’râbı konusuna girilmeyecek, münâdâya atfedilen bir kelimenin durumu ile ilgili tartışmaya temas edilecektir. Münâdâya atfedilen kelime ile ilgili iki ihtimalin mümkün olduğundan bahsedilmiştir. Buna göre dammeli bir münâdâya kendisinde ال bulunan bir kelime atfedildiği zaman atfedilen kelimenin merfû ve mansûb olmak üzere iki şekilde telaffuz edilebileceği belirtilmiştir. Söz gelimi “يا زيد والحارث” cümlesindeki “زيد” kelimesine atfedilen “الحارث” kelimesinin الحارث şeklinde merfû olmasının da الحارث şeklinde mansûb olmasının da mümkün olduğu söylenmiştir. Nitekim “الطير {يا جبال أوبي معه والطير}” ayetindeki جبال kelimesine atfedilen “الطير” kelimesinin biri merfû diğeri mansûb olmak üzere iki farklı kıraati rivayet edilmiştir. İki farklı durumun mümkün olmasının önemli bir delili bu kıraat olmakla birlikte yine Arap şiirinden de delil bulmak mümkündür.

ألا يا زيد والضحاك سيرا فقد جاوزتما خمر الطريق⁴⁶

Zeyd ve Dahhâk! Yürüyün! Artık siz yoldaki engelleri aştınız.

Şiirde geçen “الضحاك” kelimesinin merfû ve mansûb olmak üzere iki farklı rivayetine yer verilmiştir.⁴⁷

43 İbnü'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 2/583-588.

44 Şiir Muhadramin'den Gassân b. Va'le'ye nispet edilmiştir. Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddîn İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyeti İbn Mâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid (Beirut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, ts.), 1/156. 2 numaralı dipnot.

45 İbn Hişâm, *Tahlisu's-şevâhid ve telhisu'l-fevâid*, 158; İbn Akil, *Şerhu İbn 'Akil*, 1/162; Aynî, *el-Mekâsıdu'n-nahviyye*, 1/400.

46 Şiirin söyleyenine dair bilgiye ulaşılamamıştır.

47 Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Luma' fi'l-Arabiyye* (Ammân: Dâru mecd lâvi li'n-neşr, ts.), 111; İbn Habbâz, *Tevcihu'l-luma'*, 325; İbn Yâiş, *Şerhu'l-mufassal*, 1/321, 322.

Yine şu şiirde geçen “الضامر” kelimesinin merfû ve mecrûr olmak üzere iki farklı rivayetinden söz edilmiştir.⁴⁸

يَا صَاحِبَ يَا ذَا الضَّامِرِ الْعَنَسِ وَالرَّحْلِ وَالْأَقْتَابِ وَالْجَلَسِ⁴⁹

Ey dostum! Ey uzun yolculukların, göçlerin, yüklerin, semerlerin zayıf düşürdüğü güçlü devenin sahibi!

Küfeli dilcilerin “الضامر” kelimesinin mecrûr rivayetini esas aldıkları ve kurallarını buna göre şekillendirdikleri ifade edilmiştir.⁵⁰ Bu bakımdan dilciler münâdâ üzerine atfedilen ve kendisinde ال bulunan bir kelimenin í'râbı ile ilgili çeşitli ihtimallerin mümkün olduğu konusunda bir kıraatin yanında destekleyici bir delil olarak bazı şiirlerde geçen kelimelerle ilgili farklı okunuş rivayetlerini de esas almışlardır.

9. Seslenme Edatları (Esmâ'ul-esvât)

Hayvanları çağırmak, korkutmak, harekete geçirmek, durdurmak ve doğadaki bazı sesleri taklit etmek, yansıtmak için kullanılan sesler (esmâ'ul-esvât) Arapçada gramer bakımından ayrıca ele alınmış ve bu tür kelimeler isim olarak kabul edilmiştir. Karganın sesi için “غاق”, taşın düştüğü zamanki sesi için “طق”, büyükbaş hayvanları uzaklaştırmak için “وح” kelimeleri kullanılmıştır. Bu ve benzeri kelimeler mebnî kabul edilmiştir. Fakat mu'rab bir konumda geldiklerinde mebnîlikleri de mu'rablıkları da mümkün görülmüştür. Buradaki ikinci ihtimale imkân veren delilin aşağıdaki şiir olması mümkündür.

دعاهن ردي في فارعين لصوته كما رعت بالجات الظماء الصواديا⁵¹

Devemin arkasına binen kadınları çağırır. Onlar da onun sesinden dolayı geri dönseler. Tıpkı susuzluktan kırılıp suya çağrılan develerin suyun etrafında toplandığı gibi.

Şiirde geçen “الجات” kelimesi fethalı ve kesralı olmak üzere iki şekilde rivayet edilmiştir. Kesralı okunuşun sebebi kelimenin harfi cerden sonra gelmesidir ve bu durumda kelimenin mu'rablığı öne çıkmıştır. Fethalı okunuşun sebebi ise kelimenin zaten mebnî olmasıdır.⁵²

10. دو Kelimesinin Mebnî ve Mu'rablığı

دو edatının mebnîlik ve mu'rablığı tartışma konusu edilmiş ve bir şiirde geçen kelimenin iki farklı okunuş rivayetine yer verilmiştir.

فإما كرام مؤسرون لقيتهم فحسي من ذي عندهم ما كفاتنا⁵³

Karşılaştığım saygın ve varlıklı kişilerden gördüklerim bana yeter de artar bile!

48 İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 1/339.

49 Şiir hem Hâlid b. Muhacir'e hem de Huzev b. Levzân es-Sedûsî'ye nispet edilmiştir.

50 İbn Yâiş, *Şerhu'l-mufassal*, 1/341.

51 Şiir 'Uveyf el-Kavâfi'ye nispet edilmiştir.

52 İbnü'n-Nâzım, *Şerhu İbn Nâzım*, 438.

53 Şiir Manzûr b. Sahîm (Suheyım) el-Fak'asî'ye nispet edilmiştir.

Şiirde yer alan “ذو” kelimesinin من harfinden sonra ذي şeklindeki kullanımı, söz konusu kelimenin mu’rablığının delili olarak, başka bir rivayette ذو şeklindeki kullanımı ise mebnîliğinin delili olarak zikredilmiştir. ذو kelimesinin Tay’ kabilesine göre mu’rab olduğu ve tıpkı “أخوه، أبوه” kelimelerinde olduğu gibi harf ile i’râb edildiği, ancak ismi mevsul olarak kullanılan ذو’nun ise mebnî olduğu belirtilmiştir.⁵⁴

11. Fâilin Âmilinden Önce Gelmesi

Fâil ile ilgili en temel hükümlerden birisi âmilinden sonra gelmesi gerektiğidir. Bu âmil, fiil ve türevleri olabilir. “قام زيدٌ” cümlesinde yer alan “زيدٌ” kelimesi fâil olup onun âmili “قام” kelimesidir. Cümlenin “زيدٌ قامٌ” şeklinde değişmesi hâlinde gramer bakımından durum değişir ve قام mübtedâ ise haber olur. Genel kanaat budur. Bazı nahiv eserlerinde Kûfeli dilcilerin fâilin âmili önüne geçebilmesini doğru kabul ettiklerine yer verilmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki şiirde yer alan “مَشِيهَا” kelimesinin merfû rivayetini delil gösterdikleri belirtilmiştir.

مَا لِلْجَمَالِ مَشِيهَا وَوَيْدَا أَجْدَلًا يَحْمَلْنَ أَمَّ حَدِيدَا⁵⁵

Şu develerin ağır ağır yürüyüşü nedendir? Taş mı yoksa demir mi taşıyorlar?

Şiirde yer alan “مَشِيهَا” kelimesi hemen ardında gelen “وَيْدَا” kelimesinin fâili olarak değerlendirilmiştir. Cümlede haber olabilecek mansûb bir kelime olmadığından onun mübtedâ olması mümkün görülmemiştir.⁵⁶ Fakat Kûfeli dilcilere atfedilen bu görüş çok kabul görmemiş ve Basra ekolü dilcilerinin görüşünün daha doğru olduğu belirtilmiştir.⁵⁷ Aktarılan şiirdeki merfû rivayetin fâilin âmili önüne geçebileceğinin cevazına yorulması doğru bulunmamıştır.⁵⁸

12. Hazfedilen أُفٍّ in Ameli

Aşağıdaki şiirde üzerinde tartışılan kelime, “أحضر” kelimesidir.

أَلَا أَيُّهَا الرَّاجِرِي أَحْضُرِ الْوَعَى وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلِدي⁵⁹

Ey benim savaşa katılmama ve o tatlara şahit olmama engel olan kişi! Sen beni ölümsüz yapabilir misin ki?

54 Abdülkadir b. Ömer Bağdâdi, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebib*, nşr. Abdulaziz Rabâh-Ahmed Yusuf Dakkâk (Beirut: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1414), 6/250.

55 Şiir Hansâ'ya (ö. 24/645) nispet edilmiştir.

56 Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddin İbn Hişâm, *Muğni'l-lebib an kutubi'l-eârib*, nşr. Dr. Mazin Mübarek- Muhammed Ali Hamdan (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1985), 757, 758; İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, 2/81; İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, 2/77; Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa Şâtıbî, *el-Mekasidüş-şafiye fi şerhi'l-hülasatil kafîye (Şerhu elfiyyetu İbn Malik)*, nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, M. İbrahim el-Benna, İyad b. İd es-Sebiti, Abdülmeccid Kutamiş, Süleyman b. İbrahim el-Ayid, es-Seyyid Teki (Mekke: Ma'hedü'l-buhûsi'l-İlmiyye, 2007), 2/546; Ebu'l-Hasen Nürüddin Ali b. Muhammed b. İsa b. Yûsuf Üşmûni, *Şerhu'l-Üşmûni alâ elfiyyeti'bni Mâlik el-müsemma Menhecü's-sâlik ilâ elfiyyeti'bni Mâlik* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/387-389; Süyûtî, *Hem'ul-hevâmi' fi şerhi Cem'ul-cevâmi'*, 1/576.

57 Murâdî, *Tavdihu'l-mekâsîd ve'l-mesâlik bi şerhi elfiyyeti İbn Mâlik*, 2/584.

58 Bağdâdi, *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebib*, 7/216-218.

59 Şiir Tarafe b. Abd'e (ö. 564[?]) nispet edilmiştir.

Kûfeli dilciler mansûb rivayeti أَنْ أَحْضَرَ şeklinde takdir etmişler ve bu rivayete istinaden nasp edatı olan أَنْ'ın hazfedilmesi mümkün haller dışında bile amel edebileceğini söylemişlerdir. Basralı dilciler ise أَنْ'ın bazı durumlarda hazfedilebileceğini, bunların sınırlı olduğunu ve bu belirlenen hallerin dışında أَنْ'ın hazfedilerek amel etmesinin mümkün olmadığını söylemişlerdir. Kûfelilerin görüşlerine ise şiirdeki tartışmalı kelimenin merfû rivayetinin kıyâsa daha uygun olduğunu ve bu nedenle mansûb rivayetin geçerliliğinin olmadığını söyleyerek karşı çıkmışlardır.⁶⁰

13. Medh ve Zemm Edilen Ögenin Nitelenmesi

Cümlede övgü (مدح) veya yergi (ذم) kastıyla birinci düzeydeki sıfatlardan sonra gelen ve gramer bakımından nitelenen ögenin (موصوف) bir başka yönüne vurgu yapan kelimelerin durumu tartışılmıştır. Söz konusu kelimelerle ilgili olarak; övgü ve yergi kastıyla niteledikleri kelimenin irabına tabi olması, ondan bağımsız olarak i'râblanması veya çeşitli sayıda övgü veya yergi içerikli sıfat varsa bir kısmının tabi olup diğerlerinin bağımsız i'râblanması şeklinde seçeneklere yer verilmiştir. Söz gelimi "بسم الله الرحمن الرحيم" ifadesindeki "الرحيم" kelimesi bu çerçevededir. Kelime övgü anlamı içermekte ve sıfat görevinde gelmekte olup i'râb bakımından öncesindeki sığata (الرحمن) tâbi olma veya ondan bağımsız i'râblanma hakkına sahiptir. Yine "أعوذ بالله من الشيطان الرجيم اللعين" ifadesindeki "اللعين" kelimesinin durumu da bu çerçevededir. Yergi anlamı içermekte ve sıfat görevinde gelmekle beraber i'râb yönünden öncesindeki "الرحيم" kelimesine tâbi olma veya ondan bağımsız i'râb alma hakkına sahiptir.⁶¹ Aşağıdaki şiirde yer alan "النازلين" kelimesinin النازلون ve "الطيبون" kelimesinin ise الطيبين şeklinde rivayetlerinden söz edilmiştir.⁶²

النازلين بكل معتزك والطيبون معاقدة الأزر⁶³

Onlar bütün savaş meydanlarına atılırlar ve uçkurlarına sahip çıkarlar.

Şiirdeki bu rivayet farklılıkları da söz konusu seçeneklere imkân veren bir delil olarak zikredilmiştir.

14. كَأَنَّ

"إِنَّ، أَنْ، كَأَنَّ، لَكِنَّ، لَيْتَ، لَعَلَّ" harflerinin gramer bakımından işlevinden söz edilmişti. Bu harflerin yapısında bir değişim söz konusu olduğunda aynı işlevi devam ettirip ettiremeyecekleri konusu nahiv eserlerinde tartışılmıştır. Söz gelimi إِنَّ'nin إِنَّ (in) olması hâlinde daha önceki gramer işlevini devam ettirmesi de sonlandırması

60 Ebû'l-Hasan Muhammed b. Yezid Müberrred, *el-Muktedab*, nşr. Muhammed Abdulhâlik Udayme (Kahire: Lecnetü ihyâi't-türâsî'l-islâmî, 1994), 2/82-85; İbnü's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-nahv*, 2/176.

61 el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-nahv*, 89; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb İbn Kayyim İbn Kayyim el-Cevziyye, *İrşâdû's-sâlik ilâ halli elfiyyeti İbn Mâlik*, nşr. Dr. Muhammed b. İvâd b. Muhammed es-Sehlî (Riyâd: Mektebetu edvâi's-selef, 1955), 2/598, 599.

62 el-Ferâhidî, *el-Cümel fi'n-nahv*, 89.

63 Şiir Muallaka şairi Tarafe b. Abd'ın kız kardeşi Hırnik b. Bedr b. Hifân'a (ö. 50/570) nispet edilmiştir.

da mümkün görülmüştür. Bu çerçevede tartışılan harflerden biri de كَانٌ'dir. كَانٌ'nin sonundaki şeddeli nûn'un şeddesiz olarak (كَانَ) gelmesi durumunda gramer bakımından işlevini sürdürmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu konuda delil olmak üzere İbn Hişâm tarafından şu şiir nakledilmiştir:

ويوماً توافينا بوجهٍ مقسمٍ كَأَنَّ ظَبِيَّةً تَعطُو إلى وارق السلم⁶⁴

Bir gün (sevgili) bize güzel bir yüz ile gelir. Sanki yapraklı selem ağacına boynunu uzatan bir ceylan gibi.

Şiirde geçen "ظبيّة" kelimesinin merfû ve mansûb olmak üzere iki şekilde rivayet edildiğini belirten İbn Hişâm her iki rivayeti de gramer bakımından bir konuya delil getirmek üzere kullanmıştır. İbn Hişâm'ın ifade ettiğine göre haber müfret veya isim cümlesi olursa herhangi bir ara edata (fasıla) gerek duyulmazken haber fiil cümlesi olursa كَأَنَّ ile haberinin arasında قد veya لم edatı girmelidir. Haberin müfret veya isim cümlesi olması durumunda ara edata gerek duyulmaması şiirdeki ظبيّة kelimesinin merfû rivayet ile temellendirilmiştir.⁶⁵

Sonuç

Nahiv bilginlerinin vaz ettikleri kuralları örneklendirme, delillendirme, gerekçelendirme ve muhalif görüşlere karşı savunma aşamalarında başvurdukları temel kaynaklardan biri Arap şairlerinden nakledilen şiirler olmuştur. Yaşadıkları dönem itibariyle tabakalara ayrılan şairlerin şiirleri delil olmak bakımından da bu derecelendirmeye bağlı kalmış ve her şairin şiiri nahiv kuralları için delil olmamıştır. Zira şairler Cahiliye devri şairleri, Muhadrâm şairler, İslâmi devir şairleri ve Müvelled şairler olmak üzere dört tabakaya ayrılmış ve daha sonra bu dört tabakaya Muhdes ve Muteahhir şairler olmak üzere iki tabaka daha eklenmiştir. Bu tabakaların ilk ikisinden sayılan şairlerin şiirlerinin delil olarak kullanılabileceği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Üçüncü tabakadaki şairlerin şiirlerinin istişhad için kullanılıp kullanılmayacağı tartışılrsa da kullanılmasının doğru olacağı belirtilmiştir. Fakat dördüncü tabakadaki şairlerin şiirleriyle istişhad edilmesi genel kabule göre uygun görülmemiştir. Buna rağmen bu tabakada yer alan şairlerden de kendisine güvenilen kimselerin şiirleriyle istişhad edilebileceği ifade edilmiştir. Mekân ve zaman sınırlaması açısından genel kabule uyan ve nahiv kuralları için delil olabilecek çerçevede görülen şairlerin şiirleri nahivciler tarafından kullanılmıştır.

İlk dönem nahivcileri tarafından Arapların kullanımına bakılarak vaz edilen kurallar daha sonraki nahivciler tarafından geliştirilmiş, bir bakıma yeni bilgi ve deliller ışığında güncellenmiştir. Bir şaire nispet edilen farklı bir şiir, Kur'ân-ı Kerim'in farklı bir kıraati veya muteber bir kaynaktan duyulan bir söz bu yeni bilgi ve delillerden olmuştur. Yine bir şiirle ilgili farklı bir rivayet de aynı çerçevede

64 Şiir İbn Sarîm el-Yeşkuri'ye nispet edilmiştir.

65 İbn Hişâm, *Şerhu Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*, 144-149.

sayılmış ve bilinen nahiv kuralına alternatif bir kural kazandırmıştır. Söz gelimi kendisine “ما” bitişen “ليت”nin daha önceki gramer işlevini yerine getirip getiremeyeceği tartışmasında bir şiirde yer alan kelimenin rivayet edilen iki farklı okunuşu yön vermiştir. Bu konuda iki ihtimal de mümkün görülmüştür. Nahiv eserlerinde bir kuraldan söz edilirken öncelikle bilinen ve genel kabul gören kullanıma ve onunla ilgili (başka delillerin yanında) şiire yer verilmiştir. Ardından da söz konusu şiirin farklı bir rivayetinin daha yer aldığından söz edilmiştir. Bu rivayet farklılığı, başta belirtilen yaygın kurala alternatif bir yol açmış, ilk etapta mümkün görülmeyen bir uygulama, şiirin farklı bir rivayetiyle mümkün görülür olmuştur. Tespit edilen on dört meselede şiirdeki rivayet farklılıklarının konuya değişik bir açı kazandırdığı görülmüştür. Geniş çaplı ve bütün nahiv kurallarını etkileyecek düzeyde bir etki alanına sahip olmasa da şiirlerle ilgili bu rivayet farklılıklarından kaynaklanan kural güncellemeleri nahiv ilminin aşama aşama geliştiğinin, tespit edilen yeni dil materyallerine kapalı olmadığına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan sonraki çalışmalar için nahiv ilminin, teşekkül sürecinde geçirdiği aşamaların takip edilmesi ve nahiv kurallarıyla ilgili ilk dönem nahivcilerinin verdikleri hükümlerle modern dönem nahivcilerinin verdikleri hükümlerin karşılaştırılması ve bu zaman dilimi içerisinde tespit edilen hüküm değişikliklerine nelerin yol açtığına araştırılması düşünülebilir. Öte yandan nahiv eserlerinde nakledilen şiirlerle ilgili rivayet farklılıkları sadece nahiv kuralları açısından değil edebi değer açısından da irdelenebilir. Araştırmacıların farklı rivayetlerle nakledilen şiirlerin ravileri üzerinde detaylı araştırmalar yapma ve doğru rivayete ulaşma girişimleri desteklenebilir.

Kaynakça

- Afgânî, Saïd. *el-Mûciz fî kavâidi'l-lugati'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *el-Mekâsıdu'n-nahviyye fî şerhi Şevâhidi Şürûhi'l-Elfiye el-Meşhûr bi Şerhi's-şevâhidi'l-kübrâ*. nşr. Ali Muhammed Fâhir, Ahmed Muhammed Tefvik es-Sûdânî, Abdulaziz Muhammed Fâhir. 4 Cilt. Kahire: Dâru's-Selâm, 2010.
- Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer. *Hızânetu'l-edeb ve lubbu lubabi lisani'l-arab*. nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârun. 13 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1997.
- Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer. *Şerhu ebyâti Muğni'l-lebib*. nşr. Abdulaziz Rabâh-Ahmed Yusuf Dakkâk. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1414.
- Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb İbn Kayyim İbn Kayyim el-. *İrşâdü's-sâlik ilâ halli elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Dr. Muhammed b. İvad b. Muhammed es-Sehlî. 2 Cilt. Riyâd: Mektebetu edvâi's-selef, 1955.
- Cumahî, Muhammed b. Sellâm. *Tabakâtu fuhûli's-suarâ*. Kahire: Matbaatu'l-medeni, tsz.
- Çokyürür, Mehmet Zahid. "Nahiv Yöntembiliminde Birincil Delillerin Tearuzu Olgusu ve Tercih Yöntemine Bir Bakış". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/2 (2021).
- Emin, Ahmed. *Duha'l-İslâm*. Kahire: Mektebetu'l-üsra, 2003.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *et-Tezyil ve't-tekmil fî şerhi Kitâbi't-Teshîl*. nşr. Hasan Hindâvî. 11 Cilt. Dimaşk-Riyad: Dâru'l-Kalem, 2013.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *İrtişâfu'd-darb min lisâni'l-Arab*. nşr. Receb Osman Muhammed-Ramazan Abduttevvâb. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998.
- Ferâhîdî, Halil b. Ahmed el-. *el-Cümel fi'n-nahv*. nşr. Fahreddin Kabâve, 1995.
- Galâyînî, Mustafa b. Muhammed Selim. *Câmiu'd-Dürûsi'l-arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 18. Basım, 1993.
- Hasânîn, Afâf. *Fî edilleti'n-nahv*. Kahire: Mektebetu'l-akademiyye, 1996.
- İbn Akil, Bahâeddin. *Şerhu İbn 'Akil 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd. thk. "Muhammed Muhyiddin Abdülhamid". 4 Cilt. Kahire: Dâru't-Türâs, 20. Basım, 1980.
- İbn Akil, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah. *el-Musâid alâ teshîli'l-fevâid*. nşr. Muhammed Kâmil Berakât. 4 Cilt. Dimaşk-Cidde: Dâru'l-Fikr-Daru'l-Medeni, 1400.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. nşr. Muhammed Ali Neccâr. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-İlmiyye, 4. Basım, 1952.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Luma' fi'l-Arabiyye*. Ammân: Dâru mecd lâvi li'n-neşr, ts.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Lüma' fi'l-Arabiyye*. nşr. Faiz Faris. Kuveyt: Daru'l-Kütübü's-Sekafiyye, ts.
- İbn Habbâz, Ahmed b. Hüseyin. *Tevcihu'l-luma' şerhu Kitâbi'l-Luma'*. nşr. Fâyiz Zekî Muhammed Diyâb. Kahire: Daru's-Selâm, 2. Basım, 1428.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddîn. *Evdahu'l-mesâlik ilâ elfiyyeti İbn Mâlik*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddîn. *Muğni'l-lebib an kutubi'l-eârib*. nşr. Dr. Mazin Mübarek- Muhammed Ali Hamdan. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 6. Basım, 1985.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddîn. *Şerhu Katru'n-nedâ ve bellu's-sadâ*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddîn. *Tahlîsu's-şevâhid ve telhîsu'l-fevâid*. nşr. Abbâs Mustafa es-Sâlihî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1986.
- İbn Mâlik, Cemâlüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah. *Şerhu't-teshîl li İbn Mâlik*. nşr. Abdurrahman Seyyid-. 4 Cilt. Kahire: Dâru Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1990.
- İbn Ümmü Kâsım, Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasen. *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî*. thk. Fahreddîn Kabbâve, Muhammed Nedîm Fâzıl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Yaîş b. Ali. *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşeri*. nşr. Emîl Bedî' Yakub. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl. *el-Usûl fi'n-nahv*. nşr. Abdülhüseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1996.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Abdurrahman. *el-İğrâb fi cedeli'l-i'râb ve Lumau'l-edille fi usûli'n-nahv*. nşr. Saîd el-Afgânî. Dimaşk: Matbaatu'l-Câmiati's-Sûriye, 1957.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Abdurrahman. *el-İnsâf fi mesâilî'l-hılâf beyne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-'Asriyye, 2003.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Abdurrahman. *Nuzhetu'l-elibbâ fi tabakâti'l-udebâ*. nşr. Saîd el-Afgânî. Dimaşk: Matbaatu'l-Câmiati's-Sûriye, 1957.
- İbnü'l-Verrâk, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Abdullah b. el-Abbas. *'İlelu'n-nahv*. nşr. Mahmud Casim Muhammed ed-Derviş. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1999.
- İbnü'n-Nâzım, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik. *Şerhu İbn Nâzım alâ elfiyeti İbn Mâlik*. nşr. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İd, Muhammed. *en-Nahvu'l-musaffâ*. Kahire: Mektebetu'ş-şebâb, 1971.
- Murâdî, İbn Ümmü Kâsım. *Tavdîhu'l-mekâsîd ve'l-mesâlik bi şerhi elfiyeti İbn Mâlik*. nşr. Abdurrahman Ali Süleyman. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr el-Arabî, 2001.
- Müberred, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedab*. nşr. Muhammed Abdulhâlik Udayme. 4 Cilt. Kahire: Lecnetü ihyâi't-türâsi'l-islâmî, 1994.
- Nahle, Mahmud Ahmed. *Usûlü'n-nahvi'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-ulûmi'l-arabiyye, 1987.
- Nâzıru'l-Ceyş, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed. *Temhîdu'l-kavâid bi şerhi Teshîli'l-fevâid*. nşr. Ali Ahmed Fahir ve diğeri. 11 Cilt. Kahire: Daru's-Selâm, 1428.
- Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsa. *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*. nşr. Yusuf b. Abdurrahman b. Nâsir el-Arifî. B.y.: y.y., ts.
- Sibeveyh, Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber. *el-Kitâb*. nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârun. 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1988.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbânî. *Şerhu Kitâb'i Sibeveyh*. nşr. Ahmed Hasan Mehdelî-Ali Seyyid Ali. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İktirâh fi 'usûli'n-nahv*. nşr. Mahmud Feccâl. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1989.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Hem 'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem 'i'l-cevâmi'*. nşr. Abdulhamit Hindâvî. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikiyeye, ts.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa. *el-Mekasidüş-şafiye fi şerhi'l-hülasatil kafiye (Şerhu elfiyyetu ibn Malik)*. nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, M. İbrahim el-Benna, İyad b. İd es-Sebiti, Abdülmecid Kutamiş, Süleyman b. İbrahim el-Ayid, es-Seyyid Teki. 10 Cilt. Mekke: Ma'hedü'l-buhûsi'l-İlmiyye, 2007.

Terzî, Fuâd Hannâ. *Fî usûli'l-luga ve'n-nahv*. Beyrut: Dâru'l-kütüb, 1969.

Üşmûnî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Muhammed b. İsâ b. Yûsuf. *Şerhu'l-Üşmûnî alâ elfiyyeti'bni Mâlik el-müsemmâ Menhecü's-sâlik ilâ elfiyyeti'bni Mâlik*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.

Usûlü'n-nahv. Câmiatu'l-medîneti'l-âlemiyye, 2010.